

Их Хориг тийш хөтлөх бичээс

Б.Сумьяабаатар (Монгол)

- 01. Чингис Хаан, онголох газраа ГЭРЭЭСЛЭН зарлиг болсон нь
- 02. Монголын Их хаадыг НЭГДОР оршуулжээ
- 03. Их Хориг тийш хөтлөх БИЧЭЭС

01. Чингис Хаан, онголох газраа гэрээслэн зарлиг болсон нь

Монгол Хаадыг онголсон газрын нэрийг түүх сударт тэмдэглэхдээ, нангиадаар 起鞏谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù гэж бичиж, монголоор гэж буулгажээ. Энэ газар бол, хожим хойно энд нутаглуулаарай гэж Чингис Хаан амьд сэрүүндээ гэрээслэн зарлиг болсон газар аа. Тэр тухай түүхэн тэмдэглэл бий:

Чингис Хаан нэгэн өдөр 起鞏谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù нэрт газраар дайрч өнгөрөхдөө нэгэн том модыг халиаж (харж), модон дор морилон саатахдаа, дагалдан явагсаддаа Хожмын өдөр [нөгөө өдөр] намайг [биднийг] заавал энд онгологтун (必葬我於此 bi-zang-wǒ-yú,wú,yū-cǐ) хэмээн гэрээслэн айлдсаныг «Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6609»ээс эш татан, зургаар буулгаж толилуулбал ♪

第二十五頁
史新元史本紀
1999

二十二年 帝駐蹕清水縣之西江壬午帝疾甚已丑崩於靈州帝 臨崩 徙之行宮乃發喪葬起鞏谷先是帝道過起鞏谷見一 大樹愛之盤桓樹下良久謂從者曰異日必葬我於此 至是有述前命者遂葬樹下焉至元三年冬十月追諡 聖武皇帝廟號太祖至大二年冬十一月加諡法天啓 運聖武皇帝

♪ байна. Холбогдолт хэсгийг цохловол:

先是帝道過起鞏谷見一大樹愛之
xiān-shì-dì-dào-guò,guō,guō-kǐ-niǎn-gǔ,yū-jiàn,xián-yī-dà,dài-shù-ài-zhī-
선시제도과기연/련곡견일대수에지
盤桓樹下良久謂從者曰異日必葬我於此
-pán-huán-shù-xià-liáng-jiǔ-wèi-cóng-zhě-yuē-yì-rì-bì-zàng-wǒ-yú,wú,yū-cǐ
반환수하량구위종자왈이일필장아어차
байна.

Нангиад сударт “том мод” (大樹 dà,dài-shù) гэсэн нь, томоор зогсохгүй, олон онцлог үйл явдал өрнөсөн түүхтэй, үе уламжлан шүтээн болж ирсэн, сүрлэг сайхан, жир бус мод байсан байж таарна, тухайлбал, Монголын Нууц Товчооноо гурван удаа гардаг,

① Хотлыг хан болгоод монголын жаргалан, дэвсэн хуримласан Хорхонагийн Саглагар модон (1-57-5) ;

- ② Мэргэдийг ялаад Тэмүүжин Жамуха хоёр анд хэмээлдэж амралдан, хуримлан тойлон жаргалдаж байсан Хорхонаг жубурын Хулдагар Гуны өвөрт байдаг Саглагар модон (3-117-11) ;
- ③ Чингис, Хаан болоод “Хорхонаг жубураа Хотол Ханы дэвсэх Саглагар модноо бууж”(8-206-2) шударга үнэнч зүтгэгсэдийнхээ гавьяаг дурдаж цол, шан хүртээсэн тэрхүү Саглагар мод байж магадгүй.

“Саглагар мод” гэдгийг Нууц Товчооны нангиад орчуулгад “鬅鬆樹 péng-sòng-shù 봉송수 3-117”, “鬅鬆樹 péng-sòng-shù 봉송수 8-206 ” гэснээс гадна, мөн “том мод 大樹 dà,dài-shù 1-57” гэж дээрхтэй ижил орчуулсан байгаа нь бас нэгэн баталгаа.

Дараа нь шарилыг нь дээд зэргийн хүндэтгэлтэйгээр залж, өөрийнх нь урьдчилан сонгосон газар түү мөнхөл. Тэр нь хэргийг хэр дэх ганц модны доорх газар бөгөөд Чингис хаан өвдөхөөсө хэд хоногийн өмнө их аваас буцаж явахдаа тэнд нэг сайхан амарсан ажээ. Тэнд их хааныг монголчуудын шүтлэгийн хамгийн сур жахалт ёслолоор оршуулж, шарил дээр нь эрхэм хүндэт бунхан барив. 333

♪ Мөн, Пети Де Круа Pétis de Groix «Аугаа их Чингис Хааны түүх The History of Genghizecan the Great. London. 1722»дээ, өөрийнх нь урьдчилан сонгосон газар – хээрийн ганц мод руу Чингисийн шарилыг аваачсан тухай тэмдэглэснийг М. Саруул-Эрдэнийн монгол орчуулгаас зургаар буулгаж,

сийрүүлбэл: “...дараа нь дээд зэргийн хүндэтгэлтэйгээр залж, өөрийнх нь урьдчилан сонгосон газар луу заллаа. Тэр нь эзгүй хээр дэх ганц модны доорх газар бөгөөд Чингис хаан ... их аваас буцаж явахдаа тэнд нэг сайхан амарсан ажээ” (Монгол орчуулга. 2015 он. 333-р тал) гэжээ. Чингис Хааны гэрээслэсэн тэрхүү “Том мод” Онон, Хэрлэн, Туул гурван мөрний эхэнд Бурхан Халдун (“Халдун” гэж “Алтан” гэдэг үгийн эртний хэлбэр-БС) хавьд байсан тухай, түүхч Д.Оссоны “Монголын түүх” гэдэг номдоо “Өнчин мод” гэж нэрлэсэн тухайт хэсгийг Боржигин Сандагсүрэнгийн Бадамхатаны “Чингис Хаан: «Би энд нойрсоно» (Уб. 1997.45-р тал) гэдэг бүтээлээс эш татан зургаар буулгаж толилуулбал ♪

Д.ОССОНЫ “МОНГОЛЫН ТҮҮХ”
нэгдүгээр дэвтэр. Хөх хот,
1988 он
327-328-р тал

Хааны шарилыг нь хүмүүст мэдэгдэхгүй нууцаар монгол орон руугаа буцаажээ. хааны шарилыг Онон, Хэрлэн, Туул гурван мөрний эх болсон Бурхан Халдуны уулсын нэгэн уулын дотор оршуулсан байна. Урьд амьд сэрүүн байхдаа энэ газар ирж, нэг өнчин модны доор амарч байгаад гүн бодлого хийж, салж явахдаа “Хожим намайг энд оршуулаарай” гэж хэлсэн тул олон хүүхэд нь тэр гэрээсээр нь энэ газар оршуулсан байна. 45

♪ байна. Дээрх “Саглагар мод”, “эзгүй хээр дэх ганц мод”, “Өнчин мод” нь, Онон • Хурх • Баянголынхны одоо болтол домоглон хэлэлцдэг “Саглагар мод”, “Сайхан мод” той холбоотой байж ч болзошгүй. Олноор чуулахад ой модтой газар тохиромжгүйн гадна, Чингисээс авхуулаад монгол хаадыг

оршуулсан газрын нэрнээ “бэлчир, хөндий, хоолой, жубур, жавай” гэсэн утгатай 谷 gǔ,yù гэсэн ханз орсон байгаа нь нэгийг өгүүлнэ. “б” гэдэг нэр одоо болтол “зав”, “завуу” гэсэн хэлбэртэйгээр **Бурхан Халдун, Онон хавьд** байдаг тухай С.Бадамхатаны тэмдэглэлийг толилуулбал ↓

Тэмэжин оргож Ононы эх Бидэр хошууны Хорчуай Болдогт ээж, дүү нартайгаа уулзан (Бурхан Халдуны арын... Онон мөрний арын... Онон мөрнийг өгсөж уруудаж, ... гол завьг (өдгөө Завуу шувуутын горхи гэдэг) өгсөж уруудаж гэх зэрэг) нийлэгдэн тэндээсээ Бурхан Халдуны өвөр хуралх дотор урсах Сэнгүр (Цэнхэр) горхины хар зүрхний Хөх нуурлуу нүүн очиж нутагласан. (889) мөн тэндээс нүүж Харлэн мөрний эх Бурги эрэгт буусан (896)

16

Бас, Биндэрээс зүүн урагш Онон • Баянголын **бэлчирт** “Сайхан мод” нэртэй нэг газар бий. Мөн, Балжийн гол • Төмстэйн голын **бэлчирт** “Сайхан мод” нэртэй нэг газар бий гэж нутгийнхан ярьдаг, судлаачид бичсэн байдаг(Гомбын Мөнхбилэг.«Хотул хааныг өргөмжилсөн Онон мөрний Хурхунугийн хөндий».2015.148-161-р тал).

Ер, Онон • Хурхын сав газарыг Монголын түүх, монгол туургатан нүүдэлчдийн соёл иргэншлийн томоохон **цогцолбор газар** гэж үзвээс зохистой. Энэ нь, Бурхан Халдун уулын сав газар бөгөөд, Тэмүүжин Чингис Хааны мэлмий гийсэн Дэлүүн Болдог, хүй цөглөсөн Хүйн Овоо, Хаан ширээнд суусан Хөх Нуур, Биндэр уулын зүүн үзүүрт орших Рашаан Хадны бичиг, тамга сэлтийн дурсгал, Өглөгчийн (үхлээчийн, талийгаачийн) хэрмийн дурсгалууд, Бунхан толгой(“Бунхан овоо” ~ “Бунхант” гэсэн нэртэй газар буй. Нутгийн хүмүүс ч ярьдаг, профессор Э.Равдангийн «Монгол газар нутгийн нэрийн хувьслын толь. 2011»-д нэхэн үзнэ үү), Хүннү-гийн Дуурлиг Нарсны дурсгалт газар болон, сансрын зургаас л харж болох,судлаачийн ”Их Хориг тийш хөглөх бичээс” ийн байгаа газар учраас юм.

Онон, Хур, Биндэр

Онон, Балж, Далад

02. Монголын Их хаадыг НЭГДОР оршуулжээ

Монголын их хаадыг онголсон тухайт Үг хэллэг нь:

- “ОЛОН ХААНЫ ОНГОНЫГ ДАГУУЛАВ” (Хубилай Хаан, Туг Төмөр Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд бий 2-283,3-262,4-69);
- “ОЛОН ХААНЫ ОНГОНЫГ ДАГУУЛЖ ОРШУУЛАВ” (Содбала Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд бий, 3-262) ;
- “ОЛОН ОНГОНЫГ ДАГУУЛАВ” (Эринчинбал Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд бий 4-82) ;
- “ОЛОН ХААНЫ ОНГОНЫГ ДАГАВ” (Төмөр Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд бий 2-480) ;
- “ОЛОН ОНГОНЫГ ДАГАВ(Хүслэн Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд бий 3-394) хэмээсэн байна.

Ийнхүү, Чингис Хаанаас авхуулан, Өгөөдэй Хаан, Гүюг Хаан, Мөнх Хаан, Хубилай Хаан, Төмөр Хаан, Хайсан хөлөг Хаан, Аюурбарбада Хаан, Содбала Хаан, Есөнтөмөр Хаан, Хүслэн Хаан, Туг Төмөр Хаан, Ринчинбал Хаан, Тогонтөмөр ~ Тогоонтөмөр Хаан хүртэлх бүх Хаадыг **НЭГДОР** оршуулсан байна.

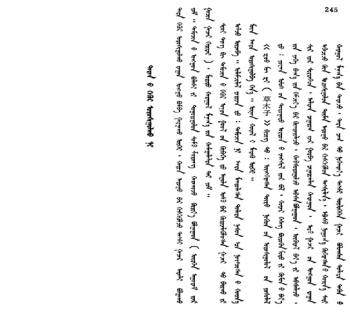
Монголын бүх хаадыг энэхүү 起肇谷 **kǐ-niǎn-gǔ,yù** нэрт газар оршуулсан нь, Чингис Хааныхаа дээрх гэрээс зарлигийг мөрдсөн явдал. Энэ нь, Хаан хүн хаана ч нас барсан байсан тэр, монголчууд, заавал өвөг дээдсийнх нь онгоныг дагуулан оршуулдаг тогтсон уламжлалтай, түүнийгээ ягштал баримталдаг байсаныг бэлхнээ харуулж байна.

Тэрхүү онголдог газар нь аль зүгт байсан тухай тэмдэглэл ч бас бий. Үүнд:

- Тогонтөмөр ~ Тогоонтөмөр Хаан нийслэлээ орхиж(хөөгдөөгүй орхиж гарсан юм билээ. Хамгаалан тулалдаа гэсэн хүмүүсийн үгийг эс сонсон, долоон сарын улаан барс өдөр, цэргээс зайлж хойш явахыг хэлэлцэн,...шөнө дөлөөр хаалгыг нээж хойш одсон. Мин улсын цэрэг найман сарын цагаан бэчин өдөр Нийслэлд элдэв эсэргүүцэлгүй орсон байдаг «Юан улсын судар 47-р дэвтэр, 4-410». Тогонтөмөр хааны энэхүү ухаалаг үйл явдлыг, хойч үеэ бодсон, нийслэлээ сүйрлээс зайсуулж, хүнтөрөлхитэнд дурсгал болгон үлдээсэн гавьяа гэлтэй) умар зүг одоод 應昌府 yīng-chāng-fǔ гэдэг газар нас барсан. Хааныг “ хойш ОРШУУЛАВ 北葬 (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-410.нан.47-13)гэсэн байна. Ин Чанфү (應昌府 yīng-chāng-fǔ)-гийн туурь , өдөө(ᠡᠳᠦᠭᠡ=oduγ-a< odu-a, одоо)гийн Өвөр Монголын Өөртөө засах орны Хэшигтэн хошуунаас баруун хойш, Далай нуурын баруун өмнө байдаг тул, хаадыг онголддог газар түүнээс умар зүгт байсан байж таарав.
- Мөн, Тогонтөмөр Хааныг “葬於起肇谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù -д оршуулав” гэсэн Шинэ Юанши (新元史 6645) гийн тэмдэглэлээс үзэхэд, “Хойш” гэдэг нь 北葬 ийг хэлдэг байсан нь тодорхой болов.

- Бас, түүхэн тэмдэглэлүүдэд “Онгоныг удирдаж”, “Онгоныг мордуулж” гэсэн хэллэгүүд байгаа. Энэ нь, Их Хаадыг онголсон газар нийслэлүүдээс хойт зүгт, **монгол нутагтаа нэлээд гүн байсан** ба “Их Хориг”-ийн нутгийн дээс Шаньси мужийн “Чи-нян-гү” биш болохыг гэрчилнэ (“Ихэсийн газар 也客薛 中合礼 鲁” Ононы “Бүрги Эрэг”ээс төдийлөн холгүй, эмэгтэй хүн бүхээгт тэргээр өглөө эрт гарч маргааш нь үүр цайх үеэр очих жишиг газар байсан тухай тэмдэглэл буйг нэхэн санана уу).
- М өн, ”Хар «Татарын тухай хэргийн товч»”(黑鞑事略箋證 hēi-dá,tà-shì-lüè-jiān-zhèng)-ийн Си Тин(徐 霆 Xú-tíng)ий тэмдэглэлд “...**Ар газрын онгондоо авчирч газарт гүн оршуулан** ... 至其直北園寢之地深 zhì-qí,jī-zhī-běi,bō,bèi-yuán-qǐn-zhī-dì,dé,di-shēn” гэснээс үзэхэд, Их Хаадыг онголсон газар монгол нутагтаа нэлээд гүн байсан тухай бидний дээрх санааг давхар батлана. Зарим тэмдэглэлийг зургаар буулгаж толилуулая!

黑鞑事略箋
 草木子感代送終之禮元朝宮裏用草木二片鑿空
 其中類人形大小合爲棺置遺體其中加漆漆畢則
 以黃金爲函二函定送其直北園寢之地深埋之
 則用萬馬躡平使草青方解嚴則已過同平坡無復
 考志遺跡

ТЭРНИЙ ОРШУУЛАХ ЕС
 Тэд хүн оршуулдаа очих буц босголтгүй, хэрн хүн оршуулсан газраа адуулар гишүүтэй, газраа тэгшдэгж их Тэмүүжийн онгон буцайг тойруулан сүм ширэг халгаж хэрээ болгоод (иелэн уухнараа 30 газар хэртэй), иэрэгт харуулманыа хамгаалтай юм.
 Сой Тин, би Тэмүүжийн шарилыг Онон голын хөөвөрт уул усар хирамгадсан газарт байлж олж үзэв. Улмаар харагвар бол Тэмүүжин энд мөхдөгдсөн тул нас нөгсөвий хойно мөн энд оршуулав гэнэ. Тусн худалд вадасгүй.
 30 а
 “Цао му цзи” бичийг “Мэксен тэр улсуудын оршуулгын ёслол” гэсэн хэсэгт Юнь улсын дотоод ордын захшиар бол, хоёр хэсэг бүрэн модыг хүий бичийн их бага хэмжээгээр авчирч, ил хэвээр нь тэр болгон өлс болгоод, цогцон байрлуулж, ширэг бүрээр будаад, дараагаар нь гурван агтан цагааргаар бичийн тогтоогоод, ар газрын онгондоо авчирч газарт гүн оршуулан тусан адуулар гишүүтэй, газраа тэгшдэгж, Тэр газарт өөс ногоо авчирсан хойно сая харуул мандааа татаж, тэр царт газар нь нөгсөлтө төлжиг эрүүл болсон тул түүний мөр орныг дахин шинэж ирээд бэлдэг болно.
 282

«Монгол тулгар бичгийн цуврал» Өвөр Монголын соёлын хэвлэлийн хороо. 1985. Мөнхзаяагийн орчуулга. 245-р тал

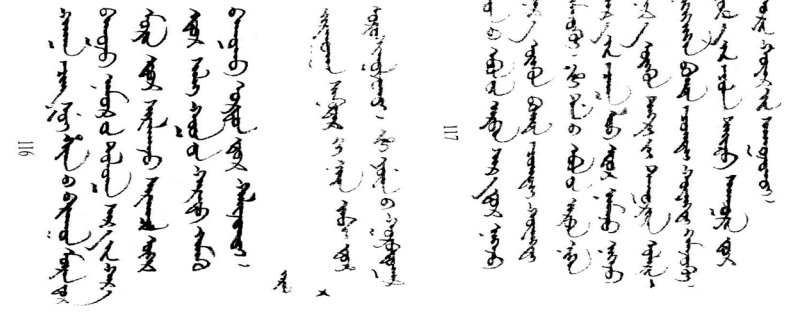
Хэрээд Жамсраны Баясахын орчуулга «Их Монгол улсын түүхэнд холбогдох хятад хоёр сурвалж бичиг. 2006. 282-р тал»

- Хубилай Хаан, Содбала Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд “起鞏谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù”-д оршуулан, ОЛОН ХААНЫ ОНГОНЫГ ДАГУУЛАВ” (2-283,3-262) хэмээсэн байх ба;
- Төмөр Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд “Хөхөгчин гахай өдөр чандрыг мордуулж 起鞏谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù -д оршуулан, ОЛОН ХААНЫ ОНГОНЫГ ДАГАВ”(2-480) хэмээсэн байх ба;
- Минзүн Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд “起鞏谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù завайд оршуулж, ОЛОН ОНГОНЫГ ДАГАВ” хэмээсэн(3-394) байх ба;
- Туг Төмөр 起鞏谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù -дор оршуулан тавьж, ОЛОН ХААНЫ ОНГОНЫГ ДАГУУЛАВ” хэмээсэн(Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.4-69,70, Шинэ Юаниши 6638, Юаниши 3-396) байх ба;
- Эринчинбал Хааныг оршуулсан тухай тэмдэглэлд “起鞏谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù завайд оршуулан тавьж, ОЛОН ОНГОНЫГ ДАГУУЛАВ”(4-82) гэсэн байх ба;
- Тогоонтөмөр ~ Тогоонтөмөр Хааныг ”...ХОЙШ оршуулав” (4-410) гэх зэргээр Монгол Хаадын оршуулгын тухай маш тодорхой бичсэн байна.

Одоо Их Хаадынхаа онгон буй газрыг түүх сударт хэрхэн тэмдэглэснийг нэгий нэгдгүй эш татан зургаар буулгаж толилуулая!

① Чингис Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

二十二年 秋七月 帝駐蹕清水縣之西王午帝乘甚已丑崩於靈州帝 臨崩 至薩里川哈老 徒之行宮乃發襄葬起鞏谷先是帝嘗過起鞏谷見一 大樹愛之盤桓樹下良久謂從者曰異日必葬我於此 至是有述前命香遂葬樹下焉至元二年冬十月追諡 聖武皇帝廟號太祖至大二年冬十月加諡法天啓 運聖武皇帝
 第一一頁 90666 本紀

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 新元史 6609》

《Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.1-116,117》

Юан улсын судрын зарим эхэд, тухайлбал, Дандаагийн орчуулсан эхэд энэ хэсэг арай товчдуу байна.

Чингис Хааны шарилыг газар газар онголсон тухай янз бүрээр бичдэг, хэлэлцдэг. Тэр нь, олныг төөрөлдүүлсэн худал тунхаг бөгөөд, жинхэнэдээ Бурхан Халдунд онголсон болохыг түүх сударт бас тэмдэглэн үлдээжээ ↓

ᠡᠩ ᠶᠡᠬᠡ ᠤᠯᠤᠰ ᠲᠤᠷ ᠠᠨᠳᠤᠨ ᠲᠤᠭᠠᠢ ᠤᠭᠡ ᠣᠭᠦᠳᠦ
 Eng yeke ulus-tur qudal tung-
 23. b. 12. Eng yeke ulus-tur qudal tung-
 23. b. 13. qay [=tungqay] üge ögö: emüsügen čamča:
 23. b. 14. örgüge ger: öriyesün oyimusun-i
 23. b. 15. tende ongyulaba gekü: Ünen degedü
 23. b. 16. kegür-i-inü: jarimud Burqan Qal-
 23. b. 17. duna [=Qaldun(-)a-dur] ongyulaba gekü: Jarimud
 23. b. 18. Altai qan-i [=qan-u] arudu [=aru-du]: Kentei qan-u
 23. b. 19. öbür-tü Yeke Öteg neretü [=neretü]
 23. b. 20. yajar ongyulaba gekü buyu: pp. 37

«Byamba-yin Asaraγči neretü-[yin] teike.Цэвэлийн Шагдарсүрэн, Lee Seong-гун.2002.37,255-р тал.рр.37»

35a 07 ... eng yeke ulus-
 35a 08 -tu qudal tungqay ögö: :
 35a 09 emüsügen čamča : örgüge
 35a 10 ger : öri-yesün [=örügesün] oyimasun-i
 35a 11 tende ongyulaba : ünen kegür-
 35a 12 -i inu jarim-ud burqan
 35a 13 qalduna-tur [=qaldun-dur] ongyulaba gekü :
 35a 14 jarim-ud altai qan-u
 35a 15 arudu [=aru-du] : kentei qan-i [=qan-u] ebür-
 35a 16 -tü yeke öteg neretü
 35a 17 yajar-a ongyulaba gekü buyu : pp.60

«Qad-un ündüsün quriyangyui Altan Tobči. Шаравын Чоймаа . 2002. 35,35a-р тал. рр.60»

Чингис Хааны шарилыг олон газар онголоогүй, худал тунхаг тарааж, чухамдаа Бурхан Халдунаа онголсон байна, үүнд: Асрагч нэртийн түүхнээ “Эн их улсад худал тунхаг үг өгч” (Eng yeke ulus-tur qudal tungqay üge ögöi) гэсэн байх ба, Хураангуй Алтан товч, Богд Чингис Хааны чидигт 成吉思汗傳 “Эн их улсад худал тунхаг өгч” eng yeke ulus-tur qudal tungqay ögöi) гэжээ. Асрагч нэртийн түүхнээ “Үнэн дээд хүүрийг нь Бурхан Халдуна-д онголов” (Ünen degedü kegür-i- in ... Burqan Qalduna-dur ongyulaba) гэсэн байх ба, Хураангуй Алтан товч, Чингис Хааны чидигт “Үнэн хүүрийг нь Бурхан Халдуна [Бурханы Халдунаа]-д онголов” (ünen kegür-i- in ... Burqan[Burqan-u] Qalduna-tur ongyulaba) гэжээ. Энд “үг, üge” “дээд, degedü” гэсэн хоёрхон үгийн зөрөө л байна.

«ᠡᠩ ᠶᠡᠬᠡ ᠤᠯᠤᠰ ᠲᠤᠷ ᠠᠨᠳᠤᠨ ᠲᠤᠭᠠᠢ ᠤᠭᠡ ᠣᠭᠦᠳᠦ ᠡᠨᠦᠨ ᠳᠡᠭᠡᠳᠦ ᠬᠡᠭᠦᠷ ᠶᠡᠨ ᠪᠤᠷᠦᠬᠠᠨ ᠬᠠᠯᠳᠤᠨᠠᠭ ᠠᠨᠭᠢᠯᠤᠪᠠ ᠭᠡᠬᠦ ᠪᠦᠶᠢᠭᠦᠨ ᠠᠲᠤᠢ ᠬᠠᠨ ᠠᠷᠠᠳᠤ ᠠᠷᠤᠳᠤ ᠬᠡᠨᠲᠡᠢ ᠬᠡᠨᠲᠡᠢ ᠶᠡᠬᠡ ᠣᠲᠡᠭ ᠨᠡᠷᠡᠲᠦ ᠶᠠᠵᠢᠷ ᠠᠨᠭᠢᠯᠤᠪᠠ ᠭᠡᠬᠦ ᠪᠦᠶᠢᠭᠦᠨ» pp.25-a»

② Өгөөдэй Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

十三年 十一月丁亥帝出獵耶律楚材諫不聽庚寅遷至鉞鐵鐘胡蘭山與都刺合盤進酒帝飲醉辛卯運明崩於行宮年五十六葬起鰲谷
 主元三年冬十月追諡英文皇帝廟號太宗
 十一月丁亥帝出獵耶律楚材諫不聽庚寅遷至鉞鐵鐘胡蘭山與都刺合盤進酒帝飲醉辛卯運明崩於行宮年五十六葬起鰲谷

第一三五頁 史新元史 本 6611

«Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6611» «Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.1-129,130»
 起鰲谷 Ki-Niyen-Kü (Jabai-dur orosiylulcuqui pp.1-130) ГЭЖЭЭ.
 Чингис Хаан ба Өгөөдэй Хааныг оршуулсан газрыг нангиад сударт 起鰲谷 гэж адил бичсэн. Харин Дандаа энд, 谷 ийн нангиад дуудлагыг оруулж 起鰲谷 ” Kü Jabai” хэмээсэн нь “Тяньшан уул” (шан,уул) гэдэг-тэй ижил үзэгдэл.

③ Гүюг Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

三年春二月帝不豫百濟葉衝衛帝在濟海葉衝
河為陽休地帝嘗謂此地水土宜於朕體遂失意西巡
未至別夫八里疾大漸崩於橫相乙見之地年四十九
三葬起龍谷追諡簡平皇帝廟號定宗
新元史 本紀 二 十五 史
第一三頁 6611

湯葉衝帝
三年春二月帝不豫百濟葉衝衛帝在濟海葉衝
河為陽休地帝嘗謂此地水土宜於朕體遂失意西巡
未至別夫八里疾大漸崩於橫相乙見之地年四十九
三葬起龍谷追諡簡平皇帝廟號定宗

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6611》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон.1-132》

③ Мөнх Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

九年春
是日德臣感疾卒帝不豫秋七月
癸亥帝崩於釣魚山年五十有
二史天壽等奉梓宮北遷葬起蓋谷廟號憲宗
二 十五 史新元史 本紀
第一五頁 6613

九年春
是日德臣感疾卒帝不豫秋七月
癸亥帝崩於釣魚山年五十有
二史天壽等奉梓宮北遷葬起蓋谷廟號憲宗

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6613》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон.1-150,151》

⑤ Хубилай Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

三十二年春正月壬子朔帝不豫免朝賀
庚午帝大漸癸酉帝崩於紫植殿
在位三十五年壽八十
乙亥靈駕發引葬起蓋谷從諸帝陵
五月戊午
神功文武皇帝廟號世祖國語尊稱曰薛禪皇帝
上尊諡曰聖德
三十二年春正月壬子朔帝不豫免朝賀
庚午帝大漸癸酉帝崩於紫植殿在
位三十五年八月乙亥葬起蓋谷五月戊午上尊
諡曰聖德神功文武皇帝廟號世祖國語曰薛禪皇帝
二 十五 史新元史 本紀
第二五頁 6623

三十二年春正月壬子朔帝不豫免朝賀
庚午帝大漸癸酉帝崩於紫植殿
在位三十五年壽八十
乙亥靈駕發引葬起蓋谷從諸帝陵
五月戊午
神功文武皇帝廟號世祖國語尊稱曰薛禪皇帝
上尊諡曰聖德

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6623; 元史 17-22,23》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон. 2-283,284》

⑥ Төмөр Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

十一年春正月丙辰朔帝大漸癸酉崩於玉德殿在位
十有三年四十有二乙亥葬起蓋谷九月壬申上尊
諡曰欽明廣孝皇帝廟號成宗國語曰完澤篤皇帝
成宗國語曰完澤篤皇帝成
十一年春正月丙辰朔帝大漸癸酉崩於玉德殿在位
十有三年四十有二乙亥葬起蓋谷九月壬申上尊
諡曰欽明廣孝皇帝廟號成宗國語曰完澤篤皇帝

十一年春正月丙辰朔帝大漸癸酉崩於玉德殿在位
十有三年四十有二乙亥葬起蓋谷九月壬申上尊
諡曰欽明廣孝皇帝廟號成宗國語曰完澤篤皇帝

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6626; 元史 21-28》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон. 2-480》

⑦ Хайсан Хөлөг Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

第三〇頁 新元史 本紀 6628

四年春正月癸酉朔帝不豫免朝賀大赦天下庚辰帝崩於玉德殿在位五年壽三十一壬午靈駕發引葬起輦谷從諸帝陵夏五月乙未文武百官也先鐵木兒等上尊諡曰仁惠宣孝皇帝廟號武宗國語曰曲律皇帝

Handwritten Mongolian text in vertical columns, likely a transcription of the historical record.

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6628; 元史 23-25》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон. 3-58》

⑧ Аюурбарбада Буянт Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

第三三頁 新元史 本紀 6631

七年春正月 亥帝不豫辛丑崩於光天宮年三十五在位九年癸卯葬起輦谷三月乙未上尊諡曰聖文欽孝皇帝廟號仁宗國語曰普顏篤皇帝

Handwritten Mongolian text in vertical columns, likely a transcription of the historical record.

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6631; 元史 26-19》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон. 3-182,183》

⑨ Содбала Гэгээн Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

第三四頁 新元史 本紀 6632

三年 八月 諸帝陵泰定元年二月上尊諡曰睿聖文孝皇帝廟號英宗四月上國語廟號曰格堅

Handwritten Mongolian text in vertical columns, likely a transcription of the historical record.

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6632; 元史 28-16》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон. 3-262,263》

⑩ Йёсөнтөмөр[Есөнтөмөр]Тай Тин Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

第三六頁 新元史 本紀 6634

致和元年 秋七月 上都年三十有六葬起輦谷 庚午帝崩於 秋七月 庚午帝崩於

Handwritten Mongolian text in vertical columns, likely a transcription of the historical record.

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6634; 元史 30-23》 《Юан улсын судар, Дандаагийн орчуулга, мон. 3-375》

⑪ Хүслэн Минзүн Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

八月
崩年三十葬起釐谷冬十月丙申上尊諡曰興獻景季
皇帝廟號明宗曰護都篤皇帝至元六年冬十月
己巳上尊諡曰順天立道睿文智武大聖孝皇帝
第二十五頁 史新元史 本紀
第三十七頁 96616

庚寅帝景
興獻景季
皇帝
明宗
護都篤
皇帝
至元
六年
冬
十月
己巳
上尊
諡曰
順天
立道
睿文
智武
大聖
孝皇
帝

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6635》 《Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон. 3-394》

⑫ Туг Төмөр[ᠲᠦᠭᠲᠦᠮᠦᠷ] Заяат Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

己酉 帝崩壽二十有九在位五年癸丑靈駕
發引葬起釐谷從諸帝陵元統二年正月己酉太師右
丞相伯顏率文武百官等議曰聖明元孝皇帝
廟號文宗國言諡號曰札牙篤皇帝
三年 八月 己酉帝崩於上都 在位五年
年二十有九癸丑葬起釐谷元統元年十一月辛亥上
尊諡曰聖明元孝皇帝廟號文宗國語曰札牙篤皇帝
第二十五頁 史新元史 本紀
第三十九頁 6637

聖明元孝
皇帝
文宗
國言
諡號
曰札
牙篤
皇帝
三年
八月
己酉
帝崩
於上
都 在
位五
年
年二
十有
九
癸丑
葬起
釐谷
元統
元年
十一
月辛
亥上
尊諡
曰聖
明元
孝皇
帝廟
號文
宗國
語曰
札牙
篤皇
帝

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6637; 元史 36-9》 《Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон. 4-69,70》

⑬ Ринчинбал Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

二月壬辰帝崩年
七歲甲午葬起釐谷從諸陵明年六月己巳明宗長子
安懼帖木耳即位至元四年三月辛酉諡曰冲聖嗣孝
廟號顯宗
帝崩年七歲甲午葬起釐谷至元三年正月辛亥上尊
諡曰冲聖嗣孝皇帝廟號顯宗
第二十五頁 史新元史 本紀
第四〇頁 6638

冲聖嗣孝
皇帝
顯宗
帝崩
年七
歲甲
午葬
起釐
谷從
諸陵
明年
六月
己巳
明宗
長子
安懼
帖木
耳即
位至
元四
年三
月辛
酉諡
曰冲
聖嗣
孝廟
號顯
宗

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6638; 元史 37-5a,b》 《Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон. 4-82》

⑭ Тогонтөмөр - Тогоонтөмөр Хааныг онголсон газрыг түүх сударт тэмдэглэсэн нь:

三十年 夏四月
戊帝崩於慈昌在位三十七年年五十有一大尉元者
知樞密院事觀音奴奉梓宮葬於起釐谷羣臣上廟號
日惠宗皇帝國語曰烏哈圖汗明祖以帝能順天命退
避而去上尊諡曰順帝
第二十五頁 史
9645

四月丙戌帝因痢疾崩于慈昌壽五十一在位二十
六年太尉完者院使觀音奴奉梓宮北葬
明兵襲應昌府皇孫買的里八剌及后妃并寶玉皆被
知順天命退避而去特加其號曰順帝 大明皇帝以帝

日惠宗
皇帝
國語
曰烏
哈圖
汗明
祖以
帝能
順天
命退
避而
去上
尊諡
曰順
帝

《Шинэ Юан улсын түүх 新元史 신원사 6645; 元史 47-13》 《Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон. 4-410》 байна.

Одоо монгол Их Хаадын товч ойллого(**ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ**, **oyilalr-a**), онгон буй газрыг түүх сударт хэрхэн тэмдэглэснийг базан хүснэглэж толилуулая ↓

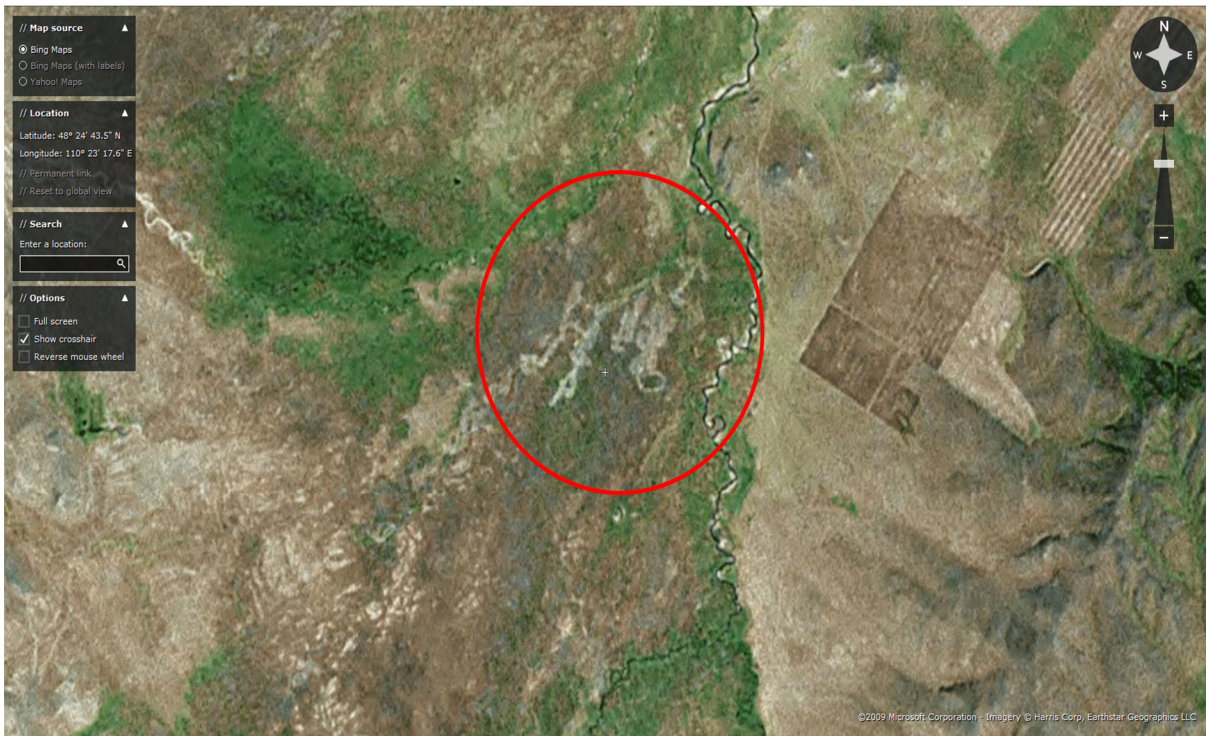
Нэр (мон. нан.)	Онголсон газрын нэр	Тэмдэглэл, Сурвалж
<p>Чингис. ᠴᠢᠩᠭᠢᠰ Их Монгол улсын анхны хаан. Багын нэр нь 諱 窩 帖木真 . Йэсүхэй Баатарын тэргүүлсэн хөвүүн. Чингисийн Чулууны бичигт ᠴᠢᠩᠭᠢᠰ ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ, Нууц Товчооноо 成吉思 中合 中罕 гэж галигласан. Нэхэж нэр өгсөн нь 諱 施 Богд цогтой Хуанди 聖武皇帝 성무황제. Нэмж нэр өгсөн нь, Тэнгэрийг дууриан ᠲᠡᠩᠭᠡᠷᠢᠭ улирлыг нээсэн Богд цогтой Хуанди 法天啓運 聖武皇帝 법천계 운성무 황제 Сүмийн цол нь 廟號 묘호 Тайзү/Тайцзу ᠲᠠᠵᠤ 태조</p>	<p>Чингис Хаан сэрүүн тунгалагтаа гэрээслэн зарлиг болсон газар ↓</p> <p>葬起輦谷 мон. ᠴᠢᠩᠭᠢᠰ ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ нан. 起輦谷 Kĭ-niǎn-gǔ,yü сол. 기연/련곡 (Шинэ Юанши 6609)</p>	<p>Гуравдугаар жарны хар морин жилийн зуны тэргүүн сарын арван тавнаа мэндэлсэн.1206-1227 онд хаан ширээнээ заларсан; Гал тахиа жил. Хорин хоёр дугаар он. Намрын долоон сарын шарагчин үхэр өдөр Сали ᠰᠠᠯᠢ голын Харату ᠰᠠᠯᠢ ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ 薩里川哈老徒 хэмээх газар, Буух ордонд 行宮 хальжухуй. Жаран зургаан сүүдэр. Сууринд хорин хоёр жил суужухуй. Нэмж нэр өгөн 加諱 가시, Тэнгэрийг дууриан ᠲᠡᠩᠭᠡᠷᠢᠭ улирлыг нээсэн Богд цогтой Хуанди 法天啓運聖武皇帝 법천계운성무황제 хэмээжүхуй. ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ -дор оршуулжухуй (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.1-116,117. Шинэ Юанши 新元史 6609)</p>
<p>Өгөөдэй. ᠥᠭᠡᠭᠡᠳᠡᠢ Их Монгол улсын хоёрдох хаан. Багын нэр нь ᠥᠭᠡᠭᠡᠳᠡᠢ ~ ᠥᠭᠡᠭᠡᠳᠡᠢ ” Чингис Хааны гутгаар хөвүүн. Нууц Товчоонд 幹斡 歹 гэж, Шинэ Юаншид 窩闊台 гэж галигласан. Нэхэж нэр өгсөн нь, Хурц утгат Хуанди 英文皇帝 영문황제. Сүмийн цол нь ᠲᠠᠵᠤ Тайзүн /Тайцзун 太宗 태종</p>	<p>葬起輦谷 мон. ᠥᠭᠡᠭᠡᠳᠡᠢ ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ нан. 起輦谷 Kĭ-niǎn-gǔ,yü сол. 기연/련곡. ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ -дор оршуулжухуй</p>	<p>1186 онд(зарим зүйлд 1187 он) төрсөн. 1229-1241 онд хаан суусан; 1241 он, Арвангуравдугаар оны арван нэгэн сарын улагчин гахай өдөр ихэд авлаж, цагаан барс өдөр... Өндөр Хамар ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ архи барихуйд Хаан баярлаж уусаар шөнө их орой болоод сая зогсжухуй. Цагаагчин туулай өдөр гэгээрэхүйд Буудлын ордонд халив. Сууринд арван гурван он суув. Насан хутаг тавин зургаа бөлгөө (Юан улсын судар,Дандаагийн орчуулга. мон.1-130, Шинэ Юанши 新元史 6611)</p>
<p>Гүюг. ᠭᠦᠶᠦᠭ Их Монгол улсын гуравдах хаан. Багын нэр нь ГҮЮН ” Өгөөдэй Хааны тэргүүлсэн хөвүүн. Нууц Товчооноо 古余 克 гэж, Шинэ Юаншид 貴由 гэж галигласан. Нэхэж нэр өгсөн нь, Хэмжээтэй төвшин Хуанди 簡平皇帝 간평황제.Сүмийн цол ᠳᠢᠨᠵᠦᠨ/Диньцзун 定宗 정종</p>	<p>葬起輦谷 мон. ᠭᠦᠶᠦᠭ ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ нан. 起輦谷 Kĭ-niǎn-gǔ,yü сол. 기연/련곡 ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ -дор оршуулжухуй</p>	<p>Чингис Хааны анх он, Улаан барс жил(1206 он) төрсөн. 1245-1248 онд(зарим зүйлд 1246-1248 он) хаан суусан; 1248 он, Гуравдугаар оны шар бэчин жилийн хаврын гурван сард Ханшиартай ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ хэмээх газарт халив. Сууринд гурван он суув. Өлзий дөчин гурав бөлгөө (Юан улсын судар,Дандаагийн орчуулга. мон.1-132, Шинэ Юанши 6611)</p>
<p>Мөнх. ᠮᠥᠨᠬᠡ Их Монгол улсын дөрөвдөх хаан. Багын нэр нь ᠮᠥᠨᠬᠡ Манлайсу. Тулуйн тэргүүлсэн хөвүүн. Нууц Товчооноо 蒙格 몽격 гэж, Шинэ Юаншид 蒙哥몽가 гэж галигласан. Нэхэж нэр өгсөн нь, Илэрхий чанга Хуанди 桓肅皇帝 환속 황제 . Сүмийн цол 憲宗 Hien-tsong ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ Сяньжүн /Сяньцзун 현종.</p>	<p>葬起輦谷 мон. ᠮᠥᠨᠬᠡ ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ нан. 起輦谷 Kĭ-niǎn-gǔ,yü сол. 기연/련곡 (Шинэ Юанши 6613)</p>	<p>Чингис Хааны гуравдугаар он, шар луу жил(1208он) ийн арван хоёр сарын шинийн гурванаа төрсөн. 1251-1259 онд(зарим зүйлд 1251-1258 он) хаан суусан; 1259 он, Есдүгээр оны долоон сарын харагчин гахай өдөр ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ 釣魚山 조어산 ууланд өөд болов. Өлзий тавин хоёр бөлгөө. Сууринд есөн он суужухуй. Хатуу,тодорхой, баатар,цол хүнд тасархай бөгөөд үг цөөн, хуримлах уухад цэнгэлдэх үгүй, бүрэлгэх сүйтгэхэд дур үгүй...Аливаа зарлиг бичиг байваас Хаан эрх үгүй өөрөөн эх бичээд халж, хэдэн удаа болсон хойно сая явуулмай 凡詔令皆帝手書更易數匹然後行...Ер өгүүлэх нь өвгөсийн хуулийг дагамуй. Өөр улсын ёсыг дагаж явах үгүй хэмээжүхуй ... Аливаа хэргийг явуулахад эрх үгүй хичээнгүйлэн асуух нь лав хоосон өдөр үгүй.(Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.1-151, Шинэ Юанши 6613)</p>
<p>Хубилай. ᠬᠤᠪᠢᠯᠠᠢ Монголын Юан буюу Хөх гүрнийг үндэслэгч, анхны хаан. Багын нэр нь ᠬᠤᠪᠢᠯᠠᠢ 忽必烈 ᠬᠤᠪᠢᠯᠠᠢ. Нэхэж нэр өргөсөн нь, Богд эрдэм гайхамшигт гавьяа утга цогтой Хуанди. 聖德神功文武 皇帝</p>	<p>мон. ᠬᠤᠪᠢᠯᠠᠢ нан. 起輦谷 Kĭ-niǎn-gǔ,yü сол. 기연/련곡 ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ</p>	<p>Чингис Хааны аравдугаар он,хөхөгчин гахай жил (1215 он) ийн намрын найман сарын шарагчин туулай өдөр мэндэлсэн 1260-1294(зарим зүйлд 1259-1294) онд хаан ширээнд суусан. Гучиннэгдүгээр оны хаврын цагаан сарын хар хулгана шинэтгэл өдөр Хаан баясгалан үгүй тул бараалан баярын ёс хийхийг байлгав. Харагчин тахиа өдөр Хаан Хүрэн зандан харшид 紫檀殿 өөд болов. Сууринд гучин таван он суув. Наян сүүдэр. Хөхөгчин гахай өдөр эрхим</p>

<p>성덕신공문무왕제. Сүмийн цол 成德 世祖 世宗. Монголын үг эрхмилэж Сэцэн Хаан 國語曰薛禪皇帝 хэмээн өргөсөн. 靈 篤 發 引 ⇨ ⇨ líng -jiá -fā -yǐn 령{영} 가 발 인 ᄏᆞᄇᆞᄆᆫᆯᆯᆫ ᆫ ᆯᆞᆫᆯᆯᆫ (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.2-283, Шинэ Юанши 6623, Юанши17-22,23).</p>	<p>-дор оршуулан олон Хааны онгоныг дагуулав. 葬起輦谷從諸帝陵 2012-09-20 №193(5119) Сөйн гэгээрэлийн цураал Д.Цэрэнсодном: Өмнөд үе, басуудад Хубилай хааны амьдрал өмчтөрсөн юм бий? - Улстөрийн золиос болж мөрдөгдөхөд Хубилай хааны ах нь Мөнх Хаан гэгжээ. Харин, Академич Д.Цэрэнсодном, Хубилай Хааны мэндэлсний нь 800 жилийн ойгоор буюу 2015 оны 9 сарын 25-ны өдрийн «Зууны мэдээ» сонинд өгсөн ярилцлагадаа “Хубилай Хаан, ахынхаа төлөө хор ууж үхсэн” гэж мэдээлсэн байх юм. Гэтэл, Хубилайн ах нь Мөнх Хаан, 1259 онд нас барсан. Хубилай Хаан 1294 онд нас барсан байдаг. Ярилцлагыг сийрүүлбэл: “Хубилай хааны амьдрал яаж төгссөн юм бэ?” гэсэн сурвалжлагчийн асуултад “-Улстөрийн золиос болж хорлогдсон гэдэг юм билээ. Хубилай хаан хорлогдохынхоо өмнө нэг өрөвдөлтэй үг хэлсэн байдаг. Тэр нь Монголын Нууц Товчоонд бий (Хубилайн тухай Нууц Товчоонд ийм зүйл байхгүй-БС). Харин түүнийг нь уншсан хүн бүхэн утга учрыг төдийлөн ухааж ойлгодоггүй байж мэднэ. Их хаан нас барахынхаа өмнө буюу бөө нарын өөрт нь барьсан хортой ундааг зооглохын аюул учрыг мэдэнгүүт “Тулын нурууг би тулуулав. Халимын нурууг би хэмхлэв” гэж хэлсэн нь бий. Энэ үг маш ухаалаг, нарийн далд утгатай үг. Хубилай бол...Ази цаашлаад Персийг байлдан дагуулахад онцгой үүрэг гүйцэтгэсэн гэж түүхэнд тэмдэглэсэн шүү дээ (Хубилай арваад настай хүүхэд байсан цаг. Хубилайн тухай ийм тэмдэглэл түүх сударт байхгүй-БС). Иймээс дээрх үгийн утга нь би төрийг төвхнүүлэхэд миний хийсэн, бүтээсэн юм их бий. Тэгээд ахынхаа өмнөөс золиосонд гарахад бэлэн байна(Хубилайн ах нь Мөнх Хаан шүүдээ. Дүү Хубилайг золиосонд гаргаагүй. 1259 онд өвчнөөр нас барсан-БС) гэсэн санаа юм л даа. Басхүү эцэг маань намайг ахынхаа дэргэд явж, унтарсныг сэргээж, умаргсаныг сануулж байгаарай гэсэн гэрээс бий(Хубилайн эцэг нь Тулуй. Тулуй, Хубилайд ийм гэрээс үлдээгээгүй-БС). Энэ бол миний чанд мөрдөх учиртай захиас. Тиймийн учир би ахынхаа оронд эрдэхэд гомдолгүй гэсэн давхар санаа байгаа юм. Өрөвдөлтэй л амьдрал байгаа биз?” гэжээ. «Зууны мэдээ» №193(5119).</p>	
<p>Төмөр. 鐵木耳 Монголын Юан буюу Хөх гүрний хоёрдох хаан. Багын нэр нь 鐵木耳 Юан улсын судар зэрэгт 鐵木耳 ~ 鐵穆耳 гэж галигласан байдаг. Өргөмжилсөн нэр нь Өлзийт 完澤篤 хаан. Бичиг зохиолд 完澤篤 Төмөр, 完澤篤 鐵木耳 Өлзийт Төмөр хаан хэмээсэн ч буй. Нэхэж нэр өгсөн нь, Хичээнгүй гэгээн агуу элбэрэлт Хуанди 欽明廣孝皇帝 흥명광효 황제. Сүмийн цол 成宗 성종 Чэнзүн ~ Чэнцүн 成宗 성종 靈 篤 發 引 ⇨ ⇨ líng -jiá -fā -yǐn 령{영} 가 발 인 ᄏᆞᄇᆞᄆᆫᆯᆯᆫ ᆫ ᆯᆞᆫᆯᆯᆫ</p>	<p>МОН. 葬起輦谷 нан. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yú сол. 기련/연 곡 葬起輦谷從諸帝陵 -дор оршуулан олон Хааны онгоныг дагав. 葬起輦谷從諸帝陵 Хар морин өдөр чандрыг гаргаж, Хубилай Хааны онгоныг дагуулав.</p>	<p>Чингим 眞金 ийн гутгаар хөвүүн.Жиюаны хоёрдугаар оны есөн сарын цагаан хулгана өдөр төрсөн.1294-1307 онд хаан ширээнд суусан. Арваннэгдүгээр оны хаврын цагаан сарын улаан луу шинэтгэл өдөр Хааны өвчин хүндэлсэн тулд бараалхаж баярын ёс хийхийг байлгав. Харагчин тахиа өдөр 玉德殿 옥덕전 харшид өөд болов. Сууринд арвангурван он суужухуй. Нангиад сурвалжуудад дөчин хоёр (Дандаагийн орчуулгад дөчин гурав) сүүдэр 年, 壽 бөлгөө гэсэн байдаг. Хөхөгчин гахай өдөр чандрыг мордуулж 葬起輦谷從諸帝陵 -дор оршуулан олон Хааны онгоныг дагав. (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.2-480, Шинэ Юанши 6626, Юанши21-28)</p>
<p>Хайсан 海山 Монголын Юан буюу Хөх гүрний гуравдах хаан. Зайлах нэр нь Хайсан 海山 海山 ~ 海山 海山. Өргөмжилсөн нэр нь Хөлөг 曲律 Хаан. Нэхэж нэр өгсөн нь, Өршөөл өглөгт гийгүүлсэн элбэрэлт Хуанди 仁惠宣孝皇帝 인혜선효 황제. Сүмийн цол 武宗 무종 Узүн ~ Уцзун 武宗 무종. Нангиад судруудад 國語曰曲律皇帝 гэж</p>	<p>葬起輦谷從諸帝陵 МОН. 葬起輦谷 нан. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yú сол. 기련/연 곡 葬起輦谷從諸帝陵 Хар морин өдөр чандрыг гаргаж, Хубилай Хааны онгоныг дагуулав.</p>	<p>Дармабала (欽定元史 Юан улсын сударт 答剌斡八剌 Шинэ Юаншид 答剌斡八剌 гэснийг Дандаа 答剌斡 Дармабазар гэж буулгасан)нийн ахмад хөвүүн. Жиюаны арваннаймдугаар оны(1281 он) долоон сарын арван есний өдөр төрсөн.1308-1311 онд(зарим зүйлд 1307-1311он) хаан суусан. Дөрөвдүгээр оны хаврын цагаан сарын цагаан луу өдөр 玉德殿 옥덕전 харшид өөд болов. Сууринд таван он суужухуй. Гучин нэгэн сүүдэр 年, 壽.. Зуны таван сарын хөхөгчин хонин өдөр нэхэж нэр өгөв. Сүмийн цол 武宗 무종 (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.3-58, Шинэ Юанши 6628, Юанши 23-25)</p>

<p>буй боловч Дандаагийн монгол орчуулгад[Монголын үг эрхмилэж Хөлөг Хаан хэмээн өргөсөн] гэж байхгүй. 靈 駕 發 引 ⇨ ⇨ líng -jià -fā -yǐn 령{영} 가 발 인 ᠯᠢᠩ -ᠵᠢᠠ -ᠪᠠ -ᠶᠢᠨ</p>	<p>онгоныг дагав ᠣᠩᠭᠤᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ</p>	
<p>Аюурбарбада Монголын Юан буюу Хөх гүрний дөрөвдөх хаан. Нэр 愛育拔力八達 ~ 愛育拔力八達 ~愛育拔力八達 Өргөмжилсөн нэр нь, Монгол үг Буянт Хаан хэмээмүй 國語曰普顏篤皇帝. Нэхэж нэр өгсөн нь, Богд утга хичээнгүй элбэрэлт хуанди 聖文欽孝皇帝 성문흠효황제. Сүмийн цол 仁宗 인종</p>	<p>葬起輦谷從諸帝陵 мон. ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ ᠨᠠᠨ. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù сол. 기련/연곡 Харагчин туулай өдөр, ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ -д оршуулж, олон хааны онгоныг дагав ᠣᠩᠭᠤᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ</p>	<p>Жиоаны хоринхоёрдугаар оны(1285 он) гурван сарын улаан хулгана өдөр төрсөн.1311-1320 онд (зарим зүйлд 1312-1320он) хаан суусан.Долдугаар оны хаврын цагаан сарын улагчин гахай өдөр Хаан баясгалан үгүй болж, цагаагчин үхэр өдөр 光天宮 ордонд өөд болов. Гучинзургаан сүүдэр 壽 бөлгөө. Сууринд арван он суужухуй. Харагчин туулай өдөр, ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ -д оршуулж, олон хааны онгоныг дагав. Таван сарын хөхөгчин хонин өдөр нэхэж нэр өгсөн (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.3-182,183, Шинэ Юашии 6631, Юашии 26-19)</p>
<p>Содбала Монголын Юан буюу Хөх гүрний тавдах хаан. Нэр: мон. 碩德八剌 ~ ᠰᠣᠳᠪᠠᠯᠠ нан.碩德八剌 ~ 碩德八剌 гэж галигласан байдаг. Эрхим нэхэж өгөх нэр өргөсөн нь, Сөд Богд Утга Элбэрэлт Хуанди 睿聖文孝皇帝 성문효황제 хэмээв. Сүмийн цол 英宗 영종...Дөрвөн сард монгол үгийн сүмийн цол өргөсөн нь, Гэгээн хэмээв 四月上國語廟號曰格堅皇帝.</p>	<p>葬起輦谷從諸帝陵 мон. ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ ᠨᠠᠨ. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù сол. 기련/연곡 Олон Хааны онгоныг дагуулж оршуулав ᠣᠩᠭᠤᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.3-262).</p>	<p>Аюурбарбада буюу Буянт хаан 仁宗 인종 гийн тэргүүлсэн хөвүүн. Их Эрдэмт 大德 ийн долдугаар оны(1303он) хоёр сарын хөх хулгана өдөр төрсөн. 1320-1323 онд (зарим зүйлд 1321-1324он) хаан суусан... Найман сарын харагчин гахай өдөр Хааныг Буух ордонд хөнөөв. Хорин нэгэн настай 年. Сууринд гурван он суужухуй. (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.3-262, Шинэ Юашии 6632, Юашии 28-16)</p>
<p>Есөнтөмөр Монголын Юан буюу Хөх гүрний зургаадах хаан. Нэр: мон. 也孫鐵木兒 ᠡᠰᠤᠨᠲᠥᠮᠥᠷ нан.也孫鐵木兒 гэж галигласан байдаг. . Нэхэж нэр өгсөн нь,Тай Тин Хуанди 泰定皇帝 태정 황제.Сүмийн цол 泰宗 Тайзун ~ Тайцзун</p>	<p>葬起輦谷 мон. ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ ᠨᠠᠨ. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù сол. 기련/연곡 ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ</p>	<p>Жиоан 至元 지원 оны арвангурвдугаар оны арван сарын хорин еснөө төрсөн. 致和 치화 оны намрын долоон сарын цагаан морин өдөр Хаан Шандү 上都-д өөд болов. Гучин зургаан сүүдэр 壽 (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.3-375, Шинэ Юашии 6634, Юашии 30-23)</p>
<p>Хүслэн Монголын Юан буюу Хөх гүрний наймдах хаан. Нэр: мон. 和世琜 ᠬᠦᠰᠯᠢᠨ нан.和世琜- 和世琜. Эрхим нэхэж өгөх нэр, Туслах тэмдэгт и хэмсэг элбэрэлт Хуанди 獻景孝皇帝 익헌경효황제. Сүмийн цол 明宗 明宗 Минзун ~ Минцзун</p>	<p>葬起輦谷從諸帝陵 мон. ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ ᠨᠠᠨ. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù сол. 기련/연곡 ᠴᠢᠷᠢᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ -дор оршуулж, олон онгоныг дагав ᠣᠩᠭᠤᠨᠢᠨᠳᠠᠭᠠᠪ</p>	<p>Хайсан Хөлөг 武宗 хааны ахмад хөвүүн. Дөрөвдүгээр оны (1300 он) арваннэгэн сарын хар барс өдөр төрсөн. Найман сарын цагаан барс өдөр Хаан гэнэт өөд болов. Гучин сүүдэр 年 (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. мон.3-394, Шинэ Юашии 6635, Юашии ...)</p>

<p>Туг Төмөр </p> <p>Монголын Юан буюу Хөх гүрний есдөх хаан. Нэр: мон. гэрийн үеийн бичмэлд ~ Юан улсын сударт нан. 圖帖睦兒 ~ 圖帖睦爾 Эрхим нэхэж өгөх нэр өргөсөн нь, Богд Гэгээн Их Элбэрэлт Хуанди 聖明元孝皇帝성명원효황제. Монгол үгээр нэхэж өргөсөн цол Заяат Хаан 札牙篤 хэмээм үй. Сүм ийн цол 文宗 Вэнзун ~Вэньцзун.</p>	<p>葬起輦谷從諸帝陵 мон. </p> <p>нан. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù сол. 기린/연</p> <p>Харагчин үхэр өдөр чандрыг удирдаж, -дор оршуулан тавьж, олон хааны ОНГОНЫГ дагуулав. </p> <p>(Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-69)</p>	<p>Хайсан Хөлөг хааны 武宗 хоёрдугаар хөвүүн. Их Эрдэмт-ийн наймдугаар оны (1300 он, заримдаа 1304он) хаврын цагаан сарын харагчин гахай өдөр төрсөн. Жисүн 至順 지순 гуравдугаар оны 8 сарын шарагчин тахиа өдөр Хаан Шандү上都-д өөд болов. Хорин есөн сүүдэр 年.Сууринд таван жил суув. Харагчин үхэр өдөр чандрыг удирдаж, -дор оршуулан тавьж, олон хааны ОНГОНЫГ дагуулав. (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-) гэсэн бол, Шинэ Юанши 6637-д зөвхөн 葬起輦谷 장기린/연곡zàng-kǐ-niǎn-gǔ,yù гэсэн байгаа.</p>
<p>Ринчинбал </p> <p>Монголын Юан буюу Хөх гүрний аравдах хаан. Нэр: мон. Ринчинбал ~ Эринчинбал </p> <p>нан.懿璘質班 의린질반. Жиоаны 至元 дөрөвдүгээр оны гурван сарын цагаагчин тахиа өдөр нэхэж нэр өгсөн нь Найрамдуу Богд залгамжилсан Элбэрэлт. 沖聖...孝皇帝</p> <p>Өргөмжилсөн нэр нь Эрдэнэцогт. Сүмийн цол нь 甯宗 Нинзун ~ Нинцзун Хуанди.</p>	<p>мон. </p> <p>нан. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù сол. 기린/연</p> <p>Хөх морин ө дөр </p> <p>-дор оршуулан тавьж, ОЛОН ОНГОНЫГ дагуулав. </p> <p>(Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-82) гэсэн бол, Шинэ Юанши 6638-д зөвхөн 葬起輦谷 장기린/연곡zàng-kǐ-niǎn-gǔ,yù гэсэн байгаа.</p>	<p>Хүслэн 明宗 хааны хоёрдугаар хөвүүн.1326 онд төрсөн.1332 оны 10 сард Хаан ширээнд сууж11 сард нас барсан. Хар барс (Шинэ Юаншид хар луу өдөр) өдөр Хаан өөд болов. Долоон сүүдэр歲 бөлгөө. Жиоаны至元 дөрөв дүгээр оны гурван сарын цагаагчин тахиа өдөр нэхэж нэр өгсөн нь, Найрамдуу Богд Залгамжилсан Элбэрэлт хэмээв (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-82). Шинэ Юанши 6638-д Жиоаны至元 гуравдугаар оны цагаан сарын цагаагчин гахай өдөр гэсэн.</p>
<p>Тогонтөмөр ~ Тогоонтөмөр </p> <p>Монголын Юан буюу Хөх гүрний арван нэгдэх хаан. Нэр: мон. нан.妥懽帖睦爾 ~ 妥懽帖木耳 타환첩목이.</p> <p>Өргөмжилсөн нэр нь, Ухаант 兀哈篤 ~ 烏哈圖 Хаан. Сүмийн цол нь Шунди ~ Шуньди </p> <p> 順帝. 廟號曰惠宗皇帝 (Шинэ Юанши 6645)</p>	<p>мон. </p> <p>нан. 起輦谷 Kǐ-niǎn-gǔ,yù сол. 기린/연 곡</p> <p>葬於起輦谷 Шинэ Юанши 6645-р талд Тогонтөмөр Хааныг </p> <p>гэж тодорхойя тэмдэглэсэн байгаа ба харин Дандаагийн монгол орчуулгад “... хойш оршуулав “ л гэсэн байна(Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-410). “Хойш” гэдэг нь хэлдэг л байж дээ.</p>	<p>Хүслэн 明宗 хааны хоёр хөвүүн буйгаас ахмад Тогонтөмөр. Эх нь, Чингис Хаанд дагаар орсон Арслангийн ач охин, Харулу овогт Майлайдай “ 延祐장우 ...зургаан сарын шарагчин могой өдөр сууринд суув. 1332-1370 (зарим зүйлд 1333-1370 он) хаан ширээнд суусан (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-84, 410. Шинэ Юанши 6645).Хайсангийн хоёрдугаар хөвүүн Туг Төмөр хаанд нүд үзүүлэгдэж, Гуулин хэмээх солонгос улсад нэгэн жил цөлөгдөж байв. 1368 онд нийслэлээ орхисон. (Юан улсын судар. Дандаагийн орчуулга. 4-410).</p>

Өнөөдөр судлаачид бид, ИНТЕРНЕТ гэдэг дэлхий дэхиний нийтийн өмчтэй, САНСРЫН ЗУРАГ гэдэг барж идэхгүй бэлэн хоолтой болжээ. Орчин цагийн тэргүүний техник төхөөрөмж ашиглан авсан зургуудаа интернетэд тавьж, дэлхийн түмэндээ хүртээж буй **Microsoft Corporation, Earthstar Geographics SIO, Nokia** зэрэг компани, иргэдэд талархал дэвшүүлэх ялдараа, нэгэн сансрын зургийн талаар тухайлан өгүүлэх гэж байна. Интернетэд тавиатай учир, олон улс гүрний эрдэмтэн мэргэд, судлаачид аль хэдийн анхаарч, судлан шинжилж байгаа гэдэгт эргэлзэхгүй байна. Би тэдний нэгэн болсон заяандаа залбирч, өөрийн судалгааг толилуулая (Та бүхэн, энд ямар нэгэн юм байхгүй, байх ёсгүй, “худлаа” гэж толгойгоо цэнэглээд, хараарай. Би та нарт санал бодлоо тулгаж болохгүйн дээр, “байгаа” гэж эхлээд бодчихвол санаа дагаж, үгүй юм ч үзэгдэж болдог) ↓

Миний бие, энд ямар нэгэн зүйл байна гэж үзэв. Уран байгалийн бүтээл үү, ухаант хүний бүтээл үү гэдгийг нягтлах хэрэгтэй. Эхлээд, байгалийн бүтээл дээ гэж бодвоос зохино. Миний бие үүнийг

байгалийн бүтээл биш, хүний гараар бүтсэн зүйл байна гэж харж байна. Энэ зүйл

- Монгол улсын Хэнтий аймгийн нутагт байгаа.
- Хэт алс дээрээс харагдахгүй. 700-гаад метрийн дээрээс харахад тодрон гарч ирнэ.
- За тэгвэл, зураг уу, бичээс үү, юу вэ гэх зэрэг олон асуудалтай тулгарна.
- Эгнэсэн дөрвөн зураас мэт зүйл харагдаж байна. Гурав нь урт, нэг нь богино.
- Эргүүлж тойруулж, цаана наанаас нь, өнцөг булан бүрээс нь хараад, зураг биш, бичээс байна гэж үзлээ.
- Тэгвэл, ямар үсэг вэ? Зураг үсэг, ханз үсэг, хятан үсэг, рүн үсэгтэй төстэй нэг ч зуралга олж харсангүй.
- Хоорондоо залгаатай тэмдэгтүүд л харагдаж байна.
- Би, монгол бичгийн дурсгал байна гэж ухаарав. Тэгэхдээ монгол бичигтэй хэн бүхэн харангуутаа уншчихаж чадахгүй. Үг гэж харж буй зүйл маань километр гаруй урт, нэн өргөн тул сансрын зураг дээр нь ажиллахаас өөр замгүй.
- Судлаач “миний” гэж хэлж болох зүйл бол, байгалийн бүтээл биш, хүний бүтээл байна гээд, уул зүйлийг унших аргыг эрэлхийлсэнд байгаа юм. Тэр нь, тольдож унших арга. Номын барыг буруу харуулж сийлдэг, барлахаар зөв гардаг, тамганы үсгийг буруу харуулж сийлдэг, дарахаар зөв гардаг зарчмаар унших хэрэгтэй гэсэн үг л дээ. Уул зүйлийг тольдон босгож харуулбал ↓

ийм байна.

Одоо монгол бичгийн боловсролтой ямар ч хүн гаргаж уншихад хялбар болов.

- Яах гэж, тамга ба бар адил буруу харуулж бичив?
- Энэ бичээсийг ГАЗРЫН ХҮМҮҮСТ ЗОРИУЛААГҮЙ БАЙНА. ТЭНГЭР ЭЗЭН, ТЭНГЭРТ ХАЛЬСАН ЭЗЭН (эзэд) дээ зориулжээ. Тухайлбал, ТЭНГЭРЭЭС ХАЛИАХАД (*харахад*) зориулсан байна. Дэлхийн хүмүүс дэргэд нь очсон ч харагдах, мэдэгдэх юмгүй. км гаруй урттай, хэдэн арван метр өргөн газар дээр хүн гэдэг өчүүхэн цэг л гэсэн үг. Зургаас хальт харсан, очиж үзсэн зарим нь голын саарь гэж ч эндүүрэм зүйл. 1233 онд монголд ирсэн Сүн (宋 Song) улсын элчин Пэн Дая (Пэн Да-я) “Хар Татарын тэмдэглэл” (Хэй-Да Ши-лю ~ Хэйда шилюэ) дээ “монголчуудын булш овгор шороогүй. Тэд адуугаар гишгүүлж, эрүүл газар мэт харагдах болгодог ... Тэд хүн оршуулахдаа булш босгодоггүй бөгөөд шарилыг газарт булсны дараа сүрэг адуу давхиулж газрыг нь тэгшилдэг” гэж бичсэнийг энд холбогдуулан үзэхэд илүүц бус. Монгол ардын домог, зарим сурвалжид ч тийн бичсэн байдаг. Мөн, бидний өгүүлэн буй энэ зүйл нь том, урт хэмжээтэй, басхүү буруу харуулаад бичсэн байгаа нь машид нууцалсны шинж. Эртний монголчуудын нууцын ухаан шингэсэн тул, сансрын эринд хүрч ирсэн байнам. Энэ бол өвөг дээдсийн маань алсын хараа, мэргэн бодол гэдгийг чихнээ шивнэх сац, монгол хаадын булш бунхан одоо болтол олдоогүй байгаагийн гол шалтгаан энд оршино.
- Юу гэж уншив ↓

Үзэгдэх зурвас	Хэрхэн унхсан	Хэмжээ
----------------	---------------	--------

Эхний зурвас	Qayan, Хаан	1км 190 м урт – (Батжаргалын Төгөлдөр. 2013.06.15).
Хоёрдох зурвас	Tngri, Тэнгэр	1км 330 м урт
Гуравдахь зурвас	–yin, -ийн <i>Нөхцөл болохыг харуулж баруун доод хөлд бичсэн байна.</i>	1км урт
Дөрөвдөх зурвас	Köbegün, Хөвгүүн ~ Хөвүүн” юм уу Köbegüd, Хөвгүүд ~ Хөвүүд	1км 110 м урт
нийлээд	Qayan Tngri-yin Köbegün ~ Köbegüd ХААН ТЭНГЭРИЙН ХӨВҮҮН (Хөвүүд) гэж уншиж, дэлхийн мэргэдэд толилуулж, цаг хугацааны шалгуурт даатгалаа.	Сум ба үг түс бүрийн нарийвчилсан уртраг өргөргийг тогтоосон

挑 184 t' t' aŋ	尤 186 w' w' i	兒 187 p' p' i	天 188 t' t' i	子 189 t' t' i	天 190 t' t' i	子 191 t' t' i	之 192 t' t' i	子 193 t' t' i	之 194 t' t' i	子 195 t' t' i
天 196 t' t' i	子 197 t' t' i	之 198 t' t' i	子 199 t' t' i	之 200 t' t' i	子 201 t' t' i	之 202 t' t' i	子 203 t' t' i	之 204 t' t' i	子 205 t' t' i	之 206 t' t' i
天 207 t' t' i	子 208 t' t' i	之 209 t' t' i	子 210 t' t' i	之 211 t' t' i	子 212 t' t' i	之 213 t' t' i	子 214 t' t' i	之 215 t' t' i	子 216 t' t' i	之 217 t' t' i
天 218 t' t' i	子 219 t' t' i	之 220 t' t' i	子 221 t' t' i	之 222 t' t' i	子 223 t' t' i	之 224 t' t' i	子 225 t' t' i	之 226 t' t' i	子 227 t' t' i	之 228 t' t' i
天 229 t' t' i	子 230 t' t' i	之 231 t' t' i	子 232 t' t' i	之 233 t' t' i	子 234 t' t' i	之 235 t' t' i	子 236 t' t' i	之 237 t' t' i	子 238 t' t' i	之 239 t' t' i
天 240 t' t' i	子 241 t' t' i	之 242 t' t' i	子 243 t' t' i	之 244 t' t' i	子 245 t' t' i	之 246 t' t' i	子 247 t' t' i	之 248 t' t' i	子 249 t' t' i	之 250 t' t' i

Ингэхэд, “Тэнгэрийн хөвүүн”, “Тэнгэрийн хөвүүд” гэдэг бол дорнодахины түүх соёлд “Тэнгэрийг төлөөлөн, тэнгэрийн өмнөөс тэнгэрийн доорхийг жолоодогч буюу Хуанди” (нан. 天子 tiān-zǐ, zǐ сол. 천자) гэсэн утгаар түгээмэл хэрэглэдэг боловч, **яах ч аргагүй, монголчуудын өнө эртний, өтгөс хэллэг** ээ. Монгол хэллэг нь “Тэнгэр заяат”, “Тэнгэрээс заяат”, “Тэнгэр гаралтай”, “Тэнгэрээс гаралтай” “Тэнгэр удамтай” “Тэнгэрээс удамтай” гэсэн утгатай. Монголын Нууц Товчоонд анх гарна. Алан Гоо эх хүүхдүүддээ “...тэмдэг нь **тэнгэрийн хөвүүд** 𐰽ᠪᠢᠶᠠᠭᠤᠨ зэ” (нан. 天的兒子 tiān-dé, dí, di-ér, ní-zǐ, zǐ гэж орчуулсан) гэж сургаж хэлсэн үг буй.

➤ Өгүүлэн буй зүйл бол, дэлхийн үсэг бичиг тэр дундаа **МОНГОЛ ХУДАМ** (Qudm-a) бичгийн **ХАМГИЙН ТОМ ДУРСГАЛ** болно. Бичээс гэж үзээд унших нэг хэрэг. Алдаа оноо алин ч байж болдог. Гэвч цаана нь нэг бодлын нэн болгоомжлууштай зүйл байгаа. Тэр нь, өвөг дээдсийн маань онголсон газар, “ИХ ХОРИГ” ийн асуудал.

➤ Уул бичээсийн хөлд, хэн ч харсан “СУМ →” гэхээр, томоо гэгчийн хэд хэдэн “сум →” зурсан байна (447 м урт). Бас тэгээд “сум →” нь бичиг дотроо холилдоогүй, төгсгөл хэсэгтээ байгаа нь олзуурхууштай. Сум бол хил хязгааргүй зүйл. Эртнээс нааш өдөөг хүртэл чиг заадаг тэмдэг.

Эл асар том байгууламжийг дундад зууны монголчууд барих ухаан, чадалтай байсан гэж үү дээ гэж гайхах, мөн сумыг эргэлзэх хүмүүс нэлээн байдаг. Би түүнд эргэлздэггүй нэгэн.

Сүн улсын элчин Пэн Дая (彭大雅 Péng-dà, dài-yǎ, yǎ), Сюй Тин (徐霆 Xú-tíng) нар “Хар Татарын тухай хэргийн товч” (黑韃事略箋證 hēi-dá, tà-shì-lüè-jīān-zhèng) гэдэг зохиолдоо “Тэмүжиний булшинд 30 ли газарт хашаалсан мэт СУМ хатгасан байв” гэж 𐰽ᠪᠢᠶᠠᠭᠤᠨ тэмдэглэсэн нь анхаарал татна.

Чингис Хаан “Гурван мөрөд[голууд]ийн тэргүүнээ хэн-бээр бүү бууладхун[бууллагтун]” гэж зарлиг болсон нь “Ихэсийн газар” буюу өвөг дээдсийн онгон шүтээн, оршуулга тахилгын газар байсан учраас тийн айлдсан байх. Монголын Нууц Товчооноос эш татаж зургаар буулгаж толилуулбал ↓

179.27	99 hū	100 pān	48 mǔ	33 t' i	30 t' i	63 t' i	43 k' b	51 nié	105 p' i	47 p' i	52 p' i
忽 99	罕 100	母 48	提 33	提 30	提 63	客 43	尼 51	皮 105	皮 47	皮 52	
忽 99	罕 100	母 48	提 33	提 30	提 63	客 43	尼 51	皮 105	皮 47	皮 52	

Энэ мэт, Ихэсийн газартаа өөрснийгөө ч хавьтуулдаггүй мөртөө 1235-1236 оны үед, Хааныхаа онгонд гаднын элчийг шууд аваачиж үзүүлсэн гэдэг нь юу л бол. Үнэмшил муутай байна. Харин, дээрх байгууламжийг бүтээхээр эргэн тойронд нь сум мэт мод хатгаж хүрээлснийг Сүн улсын элч холоос харсан байж болзошгүй. 30 ли(里 lǐ .Нэг ли 576 м-тэй тэнцэнэ) гэдэг бол 16 км 280 метр газар. Асар том бичиг бичихийн өмнө, өндөр уулан дээрээс чиг багцааг харж, **урьдчилан мод хатгаж үсгээ бичих**хээд, дараа нь газар шорооныхоо ажлыг хийж дуусгаж,

эцэст адуун сүргээр гишгүүлж үе үеэр нь дагтаршуулан таних тэмдэггүй болгож нууцласан үйл явц байлтай. Энэ байгууламж сансрын зурагт өртөж, бид түүнийг олж харсан бололтой.

Энэ сумнууд хаашаа чиглэж, юуг зааж байна вэ?

Чухам энд хаадын онгон байхгүй. Эцэст байгаа тэрхүү **сумын заасан чигт** л булш дарш байх үндэстэй. Энэ бичээс, өвөг дээдсийн маань МӨНХ НОЙРСОЖ БУЙ ГАЗАРЫГ зааж байгаа юм биш биз !!! Тиймээс эл бичээсийг ИХ ХОРИГ тийш ХӨТЛӨХ бичээс, ОНГОНД ХӨТЛӨХ бичээс гэж нэрлэж ч болмоор санагдана.

Газарзүйн байршил:

- Өгүүлэн буй зүйл нь, Хэнтий аймаг, бидний Бурхан Халдун гэж нэрлэж буй Хэнтий Хан уул, түүний сав газарт байгаа. Тэр хавьд бас “Бунхант” (Бунхан овоо), “Богдын гол”, “Шарилын дугуй” гэсэн нэртэй газрууд буй.
- Монгол үгийн араг яс нь гийгүүлэгч үсэг байдаг ба эгшгээр амиладаг. Энэ бичээс QRQ-QRG [одоо цагийн Х,Р,Х (Г)] гэсэн үсэг ордог голын савд байгаа. “о” юм уу “у”-гаар амь өгөөд уншиж үзвэл “Хорго”, “Хурх”, цаашлаад “ХОРИГ” ч болох боломжтой. (Их) ХОРИГ гэдэгтэй очиж холбогдож магадгүй байгаа нь эл судалгааны гол цөм, сүншиг тул олон талаас нь асар их болгоомжтой авч үзэх учиртай.
- Монголын үе үеийн Хаадыг оршуулсан газрынх нь нэр, бидний сансрын зургаас олж харж, “**Хаан тэнгэрийн Ховүүд** ⇔” гэж уншаад буй бичээс байгаа газар усны нэртэй үеийн тоо, үсгийн дуудлага дөхүү байгаа нь эрдэм шинжилгээний хувьд туйлаас сонирхолтой бөгөөд, бидний саналыг нэг талаар баталж өгч байна гэж хэлж болмоор бодогдоно, үүнд:
Бидний олж ажигласан бичээс байгаа газар усны нэр “Q,R,G, Q,R,Q” (ᠬᠣᠷᠢᠭ Qorig *Хориг*, ᠬᠣᠷᠬᠤ Qorqu *Хурх*, ᠬᠣᠷᠦᠭ Qoryu *Хорго*) бүрэлдэхүүнтэй байгаа. Хэмээтэл, Чингис Хаанаас авхуулаад Их Хаадыг оршуулсан газрыг Юан улсын Сударт тэмдэглэснийг үзвэл, дээрхтэй адил гурван үетэйн дээр, эхэн ба адагт нь мөн л К, К(Г) орсон Kī-niān-gū гэж байна. Мөн, 1235-1236 онд монголд ирсэн Сүн улсын элч Сюй Тин(徐霆 Xū-tíng) Тэмүжиний булшийг үзсэн тухайгаа
靈 見 忒 沒 眞 墓 在 瀘 溝 河
Tíng-jìan, xián-tuī, tè, tèi-méi, mò-zhēn-mù-zài-lu-gōu-he (Хэйда шилжээ 29a)
гэж тэмдэглэсэн ба 瀘溝河 Lu-gōu-hé гэсэн голын нэрийг Хөдөөд овгийн Пэрлээ “Лү-Коу-хо” гэж буулгасан ба Хэрээд овгийн Жамсраны Баясах “Онон гол” гэж буулгасан. Юу ч атугай, оршуулсан газрын нангиад галиг дээрхтэй ижил мөн гурван үеэс бүтэхдээ “Л,К,Х” үсгийн бүрэлдэхүүнтэй байгааг тохиолдол гэж үзэхэд төвөгтэй, үеүдийн байрыг солиод харахад л мөнөөх “Хурх, Хориг, Хорго”-д дөхөж очиж байна. Мөн, Биндэрийн төвөөс 1 км орчимд “Хүйн овоо”, 7 км-т эртнээс шарил оршуулж ирсэн “Хони(н)чийн толгой” нэртэй довцог бий. “Хонь” гэдэг үгийн дундад зууны буюу Нууц Товчооны хэлбэр нь “Хонин” [qonin(хонь)-1-19-1; 2-100-8; 12-279-5,6; 280-15; qonind(хоньд) – 3-124-10,11; 7-195-22; 12-280-22; qonindi(хоньдийг)- 3-124-8,9; qonindiyen(хоньдоо)- 7-189-32; qoninēid(хоньчид)- 3-118-8,14] гэдгийг харгалзан үзвэл, ихэсийн оршуулгын газрын нэрийн дундах “-niān-” гэсэн үеийг тайлбарлаж болох ба ханз үсгийн солонгос дуудлаганд ч шүргэх “R” авиа гарч ирнэ.
- Дээр нэр дурдсан **Microsoft Corporation, Earthstar Geographics SIO, Nokia** –гийн 2005.9.10, 2007.10.21, 2008.4.10 –ны сансрын зурагт дулдуйдан уул судалгааг хийв. Эрдэмтэн хүн бол асуудлыг дэвшүүлдэг. Түүний нэг нь мөхөс хүмүүн. Ер нь хүн төрөлхитний түүхнээ иймэрхүү зүйл байна уу гэвэл байна аа. Ертөнцийн гайхамшигт нууцыг агуулсан, одоо болтол бүрэн тайлагдаагүй зургууд бий, жишээлбэл:

Энэ мэт хүн төрөлхитний түүхнээ гайхамшигт том бүтээлүүд нэгэнт байгаа нь, дундад зууны түүхийг манлайлж байсан **монголчууд** ч сансрын зурагт өртсөн, **өгүүлэн буй асар байгууламжийг бүтээх чадвартай** гэдгийг нутлан харуулж байна.